

Ilene naturreservat

Rundt 270 fuglearter er observert på Ilene. Det er få områder i Norge som slår dette våtmarksområdet i artsrikdom. Så godt som hvert år registrerer ornitologene nye arter.

Våtmarkene på Ilene er spesielt viktige for fuglene under vår- og høsttrekket. Reservatet ligger langs naturlige trekkruiter, og kan tilby hvile og «drivstoff» før nye, krevende etapper på vingene. Opplagret fett etter beiting på Ilene er som flybensin å regne.

For 1200 år siden lå Aulielvas munning omtrent der E18 går i dag, og vikingene hadde en romsligere Byfjord å seile på. For bare noen få hundre år siden var våtmarkene på Ilene fremdeles sjøbunn. I flate kystlandskap blir virkningen av landhevingen etter istiden særlig tydelig. Ennå stiger landet rundt Oslofjorden med 20 til 30 cm på 100 år.

Store deler av reservatets sjøareal er et delta i stadig endring. Der ferskvann fra Aulielva møter saltvann over vide, langgrunne flater, oppstår et næringsrikt miljø med stor produksjon av planter, fisk og små dyr. Ved fjære sjø åpnes dette rike matfatet for vadefugler og ender, mens gjess beiter på gressmarka.

FAKTA

Naturreservatet ble opprettet i 1981. Grensene ble endret i 1988 og i 2012. Naturreservatet er 1084 dekar stort. Knappt en tredjedel er landareal. Allerede i 1948 ble fuglelivet i på Ilene fredet.

Ilene naturreservat ligger innerst i Byfjorden i Tønsberg, tett omkranset av trafikkerte veier, næringsbygg og jordbrukslandskap. ▼

I flere århundrer har Jarlsberg hovedgård brukt Ilene til husdyrbeite. ▲

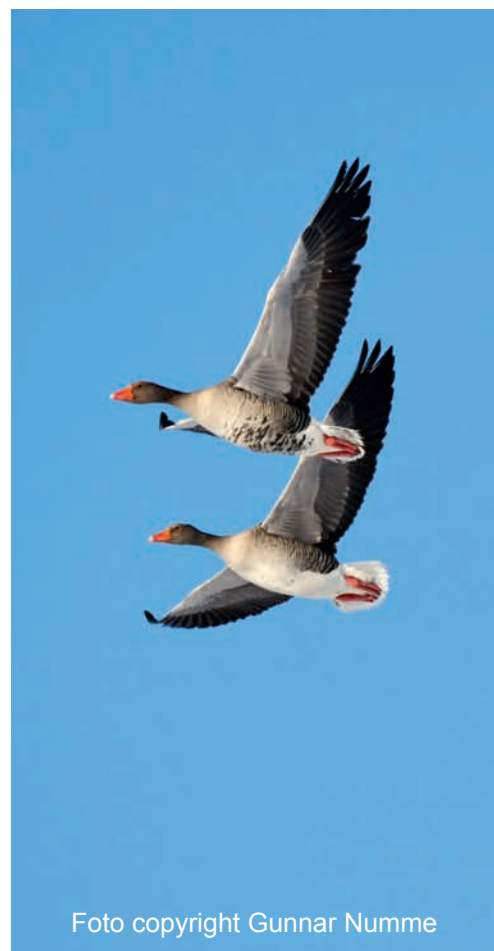

Foto copyright Gunnar Numme

Når grågåsa er ferdig med hekkingen ute i skjærgården, trekker den inn til Ilene. Store mengder kan da observeres i våtmarkene og på jordene omkring. ▲

◀ Ilene har også i dag beitedyr som sørger for at de verdifulle strandengene ikke gror igjen.

Ilene rommer et mangfold av naturmiljøer. Undervannsenger med ålegress og strandenger som oversvømmes mer eller mindre hyppig av tidevannet, er eksempler på naturtyper og plantesamfunn med vid utbredelse. Godt over 200 plantearter er kjent fra området.

Frem til 1952 gikk strandengene på Ilene helt nord til jernbanelinja. I årene som fulgte ble mesteparten av dette store våtmarksområdet drenert og dyrket. Tørrleggingen var et pionerarbeid som ble utført med bistand fra hollandske ingeniører.

Ilene har vært beitet i århundrer. Uten beite ville engene snart grodd igjen med det høye gresset takrør og med busker og trær. De åpne strandengene er leveområder for et stort mangfold av planter, fugler og dyr. Derfor beiter også i dag husdyr i reservatet; storfe rundt Holmen og hester på Vestre Ilene. Mange av våtmarksfuglene som bruker strandengene til hekking, hvile og næringsøk, vil forsvinne dersom strandengene gror igjen.

Grågåsa har inntatt Ilene i stort antall de siste årene. Før 1988 var det ikke observert flokker med flere enn 45 grågjess i reservatet. I 2012 ble det på en og samme dag sett over 4000 grågjess og kortnebbgjess. Om vinteren holder grågjessene på Ilene til i Danmark, Tyskland, Nederland og Frankrike. På forsommeren hekker de på øyer og holmer i Vestfold-skjærgården. Etter at ungene er på vingene, trekker grågjessene inn til Ilene.

Fra fuglelivsfredning til naturreservat

I Den norske turistforenings årbok for 1947 skriver journalist Halvdan Møller om Ilene:

«Står en i Frodeåsen ved Tønsberg og ser utover mot sørvest, ligger det en veldig slette foran en, nesten så langt som øyet når. ... Sletten huser fugl i tusentall. Hvis en går over den en sen vårdag, vil en høre fuglenes orkester fylle luften med vellyd. ... Men byen eter seg ut over og trafikken øker. Det har vært planer om å foreta en oppdyrking av Ilene for å nyttiggjøre havnegangene som dyrket mark. ...»

Jeg skulle ønske tønsbergenserne ville få øynene fullt opp for det aktivum de har i fuglelivet på Jarlsberg og ved Presterødkilen, på den andre siden av byen, og at de gjennom skolen og på andre måter sørger for, at fuglene får leve i fred. Den som en sen vårdag har ferdes der ute og sett fuglelivet utfolde seg på de grønnende marker, han vil regne disse samvær med vibene, hettemåkene, rødstilkene og de andre fuglene til livets beste stunder. Det vil være synd om dette fugleparadiset ble ødelagt. Det er dessverre nok av dem som vil være med på ødeleggelsen av vår fauna. Desto større grunn er det for alle naturvenner til å ta del i arbeidet for å bevare det som ennå er igjen.»

På 1950-tallet ble det laget en lang samlegrøft for å drenere våtmarksområdet mellom sjøen og Semslinna. Fra samlegrøfta pumpes drens vannet ut i sjøen. Hollandske ingeniører planla og ledet arbeidet. Johan Caspar Herman Wedel Jarlsberg til venstre i bildet. ▼

Grøftene ble i stor grad gravd ut med håndmakt. Det sies at to mann gravde over 80 meter dreneringsgrøft per dag! ▲

I 1948 ble fuglelivet på Ilene, i Gullkronene og i Sagatra fredet. Det ble forbudt «å drepe, skade eller forstyrre fuglene, å ødelegge eller røve reir eller egg og å ferdes med gevær.»

De våtmarkspregede engene fra Vestfoldbanen og ut til Tønsbergfjorden hadde frem til tidlig på 1950-tallet kun blitt slått og beitet. Utover på 1950-tallet begynte tørrleggingen av disse store strandengene. Det var hollandske ingeniører som planla og ledet arbeidet. Seks pumpestasjoner sender i dag drensvannet ut i sjøen. Vollen utenfor Grevestien skal hindre at høyvann trenger inn over dyrket mark. Den siste delen av Ilene som ble drenert, var områdene mellom Semslinna og Vestfoldbanen. Det skjedde så sent som på 1980-tallet.

Tørrleggingen endret strandengene fra våtmark til åkerland. Dette kunne skje fordi bare fuglelivet var fredet, og ikke området fuglene oppholdt seg i. Resultatet var at hekkebestanden av våtmarksfugl, først og fremst vipe og rødstilk, ble sterkt redusert.

I løpet av 1960-tallet og tidlig på 1970-tallet gikk det meste av Kortenbukta i Tønsberg tapt gjennom utfylling. Samtidig ble strandarealene på Hogsnes dyrket opp.

I den systematiske vurderingen av natur som ble utført i Vestfold rundt 1970, ble det gjort en første bedømmelse av våtmarksområdenes verneverdi. Allerede i denne vurderingen ble det påpekt at Ilene var verneverdig både av hensyn til fuglelivet, og fordi Ilene inngikk i et verdifullt landskap omkring Jarlsberg hovedgård.

På 1970-tallet ble planmessig vern av våtmarksområdene en viktig oppgave for Fylkesmannen. Da vern ville legge klare restriksjoner på landbrukets mulighet for å dyrke opp våtmarksområder, møtte vernetanken motstand fra Landbruksdepartementet. Vestre Ilene ble vurdert som gunstig for tørrlegging og oppdyrking. Konkrete tørrleggingsplaner forelå imidlertid ikke, og hele Vestre Ilene fikk derfor være med i verneprosessen. Ilene ble vernet i 1981.

Ramsar-området Ilene - et internasjonalt viktig våtmarksområde

I 1985 fikk Ilene og Presterødkilen status som Ramsar-område, eller internasjonalt viktig våtmarksområde. Trekkfugler er helt avhengige av rasteplasser under vår- og høsttrekkene. Mange arter beveger seg langt; ikke bare over landegrenser, men også mellom kontinenter. Våtmarksfugler på trekk fra Sør-Europa og Vest-Afrika til Nord-Norge og Svalbard har behov for hvile og påfyll av mat underveis. Dette finner de bare i våtmarkene. Ilene og Presterødkilen inngår derfor i et livsviktig nettverk av rasteplasser for våtmarksfuglene.

Naturvern og utbygging står ofte mot hverandre. For biologer og naturvernere er det innlysende at våtmarker er viktige områder for dyr og planter. For andre har våtmarkene først og fremst verdi som mulige industritomter, boligtomter eller nydyrket land. Våtmarker er en svært truet naturtype. Rundt om i verden forsvinner våtmarker i stort tempo. Derfor er det viktig med internasjonale avtaler om vern.

I 1971 ble det i den iranske byen Ramsar undertegnet en avtale om vern av viktige våtmarker. Norge var i 1974 et av de første landene som godkjente avtalen. I januar 2014 er det nærmere 2200 Ramsar-områder i 168 land. Av disse er 63 i Norge. Ilene og Presterødkilen fikk Ramsar-status i 1985.

Det er strenge krav til hvordan medlemslandene skal ta vare på Ramsar-områdene. Konvensjonens sekretariat i Sveits følger nøye med på hvordan Norge forvalter blant annet Ilene og Presterødkilen.

Opprinnelig skulle Ramsar-konvensjonen ta vare på våtmarker som leveområder for vannfugler. Senere er horisonten utvidet til å omfatte annet dyre- og planteliv, samt våtmarkenes verdi som viktig naturressurs for mennesker.

Rødstilken har karakteristiske røde bein. Den finner næring på mudderflatene på Ilene. Her i en litt engstelig positur. ▼

Foto copyright Gunnar Numme

Foto copyright Svein Andersen

Den fargerike gravanda er typisk for Ilene. Den lever av snegler og andre bunndyr som den finner i muddret i gruntvannsområdet. ▲

Fugler du kan se gjennom året på Ilene:

Januar-februar (ofte islagt): Kråke, knoppsvane, måker

Mars: Gravand, brunnakke, krikkand, vipe, sangsvane, lappfiskand, sanglerke

April: Storspove, rødstilk, sandlo, gluttsnipe, musvåk, vandrefalk, spurvehauk, hønsehauk

Mai: Stjertand, knekkand, snadderand, skjeand, terner, skogsnipe, grønnstilk, myrsnipe, heilo, fiskeørn

Juni-juli: Grågås, gravand, ærfugl, fiskemåke

August: Grågås, rødstilk, gluttsnipe, sandlo, storspove, grønnstilk, skogsnipe, svarthalespove, gråhegre

September: Musvåk, spurvehauk, hønsehauk, myrhauk, sivhauk, fiskeørn, vandrefalk, kortnebbgås

Oktober: Stokkand, kvinand, ærfugl, kvartbekkasin

November-desember: Isen kommer og fuglene flytter seg utover i skjærgården.

Vipa er det sikre vartegnet på Ilene. Før dreneringen på 1950-tallet, hekket den i store mengder. I dag er bestanden sterkt redusert. ▼

Foto copyright Børre-Eirik Helgerud

Husmannsplassen Søndre Holmen

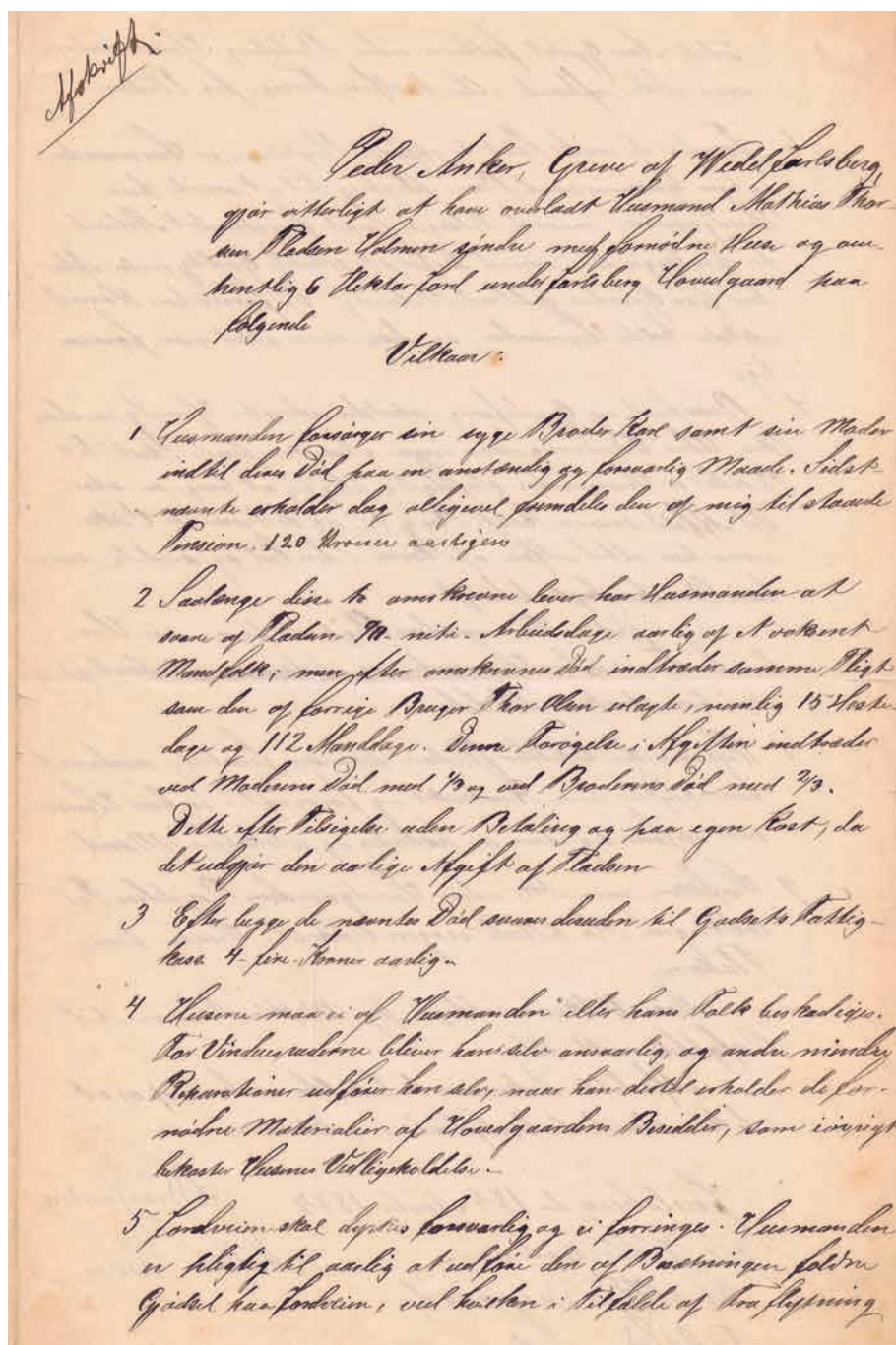
Rett ved Ilene naturreservat ligger husmannsplassen Søndre Holmen. Husmannstiden hadde sin hovedtyngde fra 1650 til 1900. Søndre Holmen var en av rundt 30 husmannsplasser under greveresidensen Stamhuset Jarlsberg. Den første husmannen vi kjenner til på Søndre Holmen, var Peder Rytter. Han døde i 1716. Husmannen på Søndre Holmen hadde skriftlig kontrakt med gårdeier om arbeid på hovedgården. Til husmannsplassen hørte litt beite og innmark som husmannen kunne disponere. Søndre Holmen opphørte som plass i 1940. Den disponerte da 58 dekar dyrket mark.

En husmannskontrakt fra 1884 mellom Mathias Thorsen og Peder Anker, Greve af Wedel Jarlsberg, viser at Mathias Thorsen hadde plikt til å forsørge sin syke bror Karl samt sin mor inntil deres død. Dette skulle ifølge husmannskontrakten gjøres på en anstendig og forsvarlig måte. Så lenge den syke broren og moren levde, skulle Mathias Thorsen arbeide 90 dager på hovedgården for egen kost og uten betaling. Deretter, når broren og moren var avgått ved døden, skulle han arbeide 15 hestedager og 112 mannsdager. Husmannen og hans hjemmевærende barn hadde i tillegg plikt til å møte på hovedgården og utføre det arbeid de ble pålagt, mot

Etter å ha fungert som sosialbolig for Sem kommune i flere år, ble husmannsplassen Søndre Holmen fraflyttet i 1981. ▼

Foto copyright Ragnar Syversten

◀ Husmannskontrakt fra 1884.

gjeldende betaling på gården. Håndredskaper måtte han holde selv, og disse måtte alltid være forsvarlige. Han skulle holde jorda på husmannsplassen i god hevd, og hus skulle holdes i stand. Mathias Thorsen skulle i følge kontrakten få beholde plassen i sin levetid, såfremt han oppfylte kontrakten «og forøvrig i enhver Henseende opfører sig som en hæderlig og rettskaffen Mand».

Etter å ha fungert som sosialbolig for Sem kommune i flere år, måtte husmannsplassen Søndre Holmen fraflyttes i 1981, da det elektriske anlegget ikke lenger ble godkjent. Husmannsplassen skulle da brennes ned, slik det var gjort med Nordre Holmen kort tid tidligere. Ornitologen Ragnar Syvertsen lanserte ideen om i stedet å gjøre husmannsplassen om til et naturinformasjonssenter. Fylkesmannen og deretter Miljøverndepartementet bifalt ideen. I 1984 ble det underskrevet en ny kontrakt om Søndre Holmen. Det var en festekontrakt mellom Stamhuset Jarlsberg og Miljøverndepartementet.

Søndre Holmen – husmannsplassen som ble nasjonalt våtmarkssenter

I 1988 åpnet landets andre naturinformasjonssenter på den gamle husmannsplassen Søndre Holmen. Den tidligere sidebygningen på Holmen var da blitt revet og erstattet av et nytt bygg, som i 2013 fikk navnet Ragnarstua, med samme utvendige preg som den gamle bygningen. Hovedbygningen ble restaurert og ført tilbake til et utseende den antagelig hadde midt på 1800-tallet. Staten hadde inngått avtale med Stamhuset Jarlsberg om å leie Søndre Holmen i 80 år. Holmen natur-senter ble raskt et populært tilbud, både til skoleverket, foreninger og bedrifter.

Etter noen år med redusert drift rundt årtusenskiftet, ble aktiviteten på Holmen tatt opp igjen i 2007. Åpne søndager og tilbud til skoleklasser fører hvert år tu-

▼
De åpne dagene på Holmen våtmarkssenter er svært populære. Små snekkere lager sine egne fuglekasser.

senvis av mennesker til Ilene naturreservat. I 2012 ble Holmen, som ett av fem sentre i Norge, autorisert som nasjonalt våtmarks-senter. Holmen ligger i gangavstand fra Tønsberg by, og kan spille på en rekke kvaliteter; en usedvanlig rik og spennende historie av nasjonal betydning, et vakkert kulturlandskap og naturverdier av internasjonalt format. Gjennom gode naturopplevelser skal våtmarkssenteret fremme positive holdninger til naturvern, og øke kunnskapen om fylkets viktigste våtmarksområder.

Foto copyright Ragnar Syvertsen

I 1988 åpnet landets andre naturinformasjonssenter på den gamle husmannsplassen Søndre Holmen. Stamhusbesidder Gustav Wilhelm Wedel Jarlsberg og naturverninspektør Karl Hagelund. ▲

◀ *Ringmerking av fugl på Holmen. En flaggspett fikk et unikt ID-nummer rundt foten av bestyrer Ragnar Syvertsen*

Grevestien

Grevestien ble åpnet i 1991, etter et samarbeid mellom Jarlsberg hovedgård, Tønsberg kommune og Fylkesmannen i Vestfold. Fra Tønsberg brygge går Grevestien til Kortan, videre langs reservatgrensen, på innsiden av demningen, forbi Holmen våtmarkssenter og til fugleobservasjonstårnet. Stien går gjennom et variert landskap med store natur- og kulturverdier

Fugleobservasjonstårn

Høsten 1989 sto et fugleobservasjonstårn ferdig ved Aulieelvas utløp. Fra tårnet er det utsikt over det meste av reservatet. Tårnet ble åpnet av fylkesmann Mona Røkke, og var det første i sitt slag i Vestfold.

Grevestien er merket med «symbolfuglen» for Ilene – vipa. ▲

Grevestien går langs idylliske grusganger langs reservatgrensen. Stien starter på brygga i Tønsberg og går ut til fugletårnet på Ilene. ▼

Steinbrygga

Rett nedenfor Holmen går en 110 meter lang steinbrygge ut i fjorden. Der lå grevens dekksbåt «Caroline». Den ble brukt til reiser til Mellom Bolæren, der familien Wedel Jarlsberg fra 1845 hadde landsted. Ytterst på steinbrygga lå et badehus som ble brukt frem til 1914. Da ble det tatt av en springflo.

Jarlsberg hovedgård

Jarlsberg hovedgård er Norges største jordbrukseiendom. Hovedbygningen fikk på slutten av 1600-tallet sitt grunnplan slik vi kjenner det i dag, og hadde sin siste store ombygging i 1813. Alleene i området ble anlagt tidlig på 1700-tallet, som rammen rundt Norges største barokke parkanlegg. Nåværende eier og driver av hovedgården er tolvte generasjon.

Fra fugleobservasjonstårnet er det vidstrakt utsyn over områder med et yrende fugleliv. ►

Jarlsberg hovedgård ligger nord for Ilene, i et herregårdslandskap med åkerland, løvskoger og alleer. ▼

